

NÄEN JO SYKSYN VÄRIT

Tekijän haasteet ja vastuu henkilökohtaisen dokumenttielokuvan tekoprosessissa

Linda Andersson

Opinnäytetyö
Marraskuu 2014
Viestinnän koulutusohjelma
Käsikirjoittaminen ja kuvalinen ilmaisu

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma
Käsikirjoittaminen ja kuvallinen ilmaisu

ANDERSSON, LINDA:

Näen jo syksyn värit

Tekijän haasteet ja vastuu henkilökohtaisen dokumenttielokuvan tekoprosessissa

Opinnäytetyö 37 sivua, liite 1 sivu

Marraskuu 2014

Tutkin opinnäytetyössäni omaa tekijyyttäni henkilökuvadokumentin tekemisen kautta. Henkilökuvadokumentin pääosassa nähdään oma äitini, ja tutkinkin näin läheisen henkilön vaikutusta työprosessin kulkuun. Perehdyin henkilökohtaisen dokumenttielokuvan piirteisiin ja alalajeihin sekä käytännön kautta myös dokumenttielokuvan tekoprosessiin.

En tutkinut dokumenttielokuvaa yleisellä tasolla, vaan tarkemmin juuri henkilökohtaisuutta ja henkilökohtaista dokumenttia sekä tekijän vastuuta tämän kaltaisessa työssä. Kiinnitin huomiota omaan käyttäytymiseeni ja työminääni, ja pyrin löytämään keinoja henkilökohtaisesti raskaista työtilanteista selviämiseen.

Käytin lähdemateriaalina monipuolisesti aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, hyödynsin projektin aikana kirjoittamaani työpäiväkirjaa ja katsoin jo tehtyjä henkilökuvadokumentteja. Myös opinnäytetyöprosessin aikana työstämämme henkilökuvadokumentti toimi luonnollisesti lähteenä työssäni.

Henkilökohtaisen dokumenttielokuvan tekoprosessi osoittautui minulle hankalaksi ja isoimmiksi ongelmiksi nousivat ammattimaisen käytöksen ylläpitäminen työtilanteissa sekä kuinka toimia eettisesti oikein kun paineet nousivat kameran molemmiin puolin. Henkilökohtaisuudesta oli kuitenkin myös hyötyä, sillä pystyin muun muassa helposti nostamaan materiaalista esille äitini aidoimmillaan, jolloin päähenkilö näyttäytyykin nyt dokumentissamme aitona omana itsenään.

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
Degree Program in Media
Scriptwriting and Visual Expression

ANDERSSON, LINDA:

Näen jo syksyn värit - I can already see the Autumn Colours

The Challenges and the Author's Responsibilities in the Process of Making a Personal Documentary

Bachelor's thesis 37 pages, appendix 1 page
November 2014

This thesis studied my authorship through the process of making a personal portrait documentary. The work studied how a close relationship affects the filmmaking process, as the main character in my portrait documentary was my mother. The characteristics and subtypes of a personal documentary were studied as well as the practical process of making a portrait documentary.

Instead of studying documentaries generally, this thesis focused on the personal documentary and the subjectivity of the filmmaking process, including the author's responsibilities in a project like this. Special attention was paid to my own behaviour and my role as a documentarian, and the study aimed at finding ways to cope with the challenging situations in the process.

As the source material, the study exploited my journals, ready-made portrait documentaries and diverse literature on the topic. The portrait documentary made for the thesis also worked as my source material.

The process of making a personal documentary turned out to be difficult for me. The greatest complications that appeared were to find a way to maintain a professional behaviour through the process and to act ethically right in stressful situations. In the end, a personal subject was also an asset. For example, as for finding the most authentic material, the close relationship with the main character gave me a great insight of the material. In conclusion, the main character of my documentary will now be seen as authentic as possible.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TEKIYYYS-PROFIILI	7
3	HENKILÖKOHTAINEN DOKUMENTTIELOKUVA	10
3.1	Henkilökohtaisen dokumentin alalajit	11
3.1.1	Henkilökohtainen essee	12
3.1.2	Omaelämäkerrallinen dokumentti	12
3.1.3	Päiväkirjadokumentti	13
3.1.4	”Kotietnografia”	14
4	OMAN DOKUMENTIN TYÖPROSESSI	16
4.1	Idea	17
4.2	Käsikirjoitus	18
4.3	Kuvaukset	19
4.4	Jälkityöt	22
4.4.1	Ulkopuolinen leikkaaja	24
5	TEKIJÄN VASTUU	27
5.1	Sopimus katsojan kanssa	27
5.2	Eettiset kysymykset	28
6	YHTEENVETO	32
	LÄHTEET	35
	LIITTEET	37

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni koostuu sekä taiteellisesta, että kirjallisesta osiosta. Taiteellinen osio on henkilökuvadokumentti *Näen jo syksyn värit* jonka pääosassa nähdään oma äitini, Kristina Andersson-Laakso. Dokumentti käsittelee luopumista, sisältäen yhteisen matkan äitini kanssa Amerikkaan sekä jälkikäteen kuvattuja haastatteluita aiheen tiimoilta. Kuvassimme myös tarinaa tukevia taiteellisia kuvituskuvia studio-olosuhteissa. Dokumentin työryhmä oli pieni: toimin itse kuvaajana, äänittäjänä sekä ohjaajana, ja luokkakaverini Lyydia Kivelä leikkaajana ja samalla myös toisena ohjaajana.

Kirjallisessa osiossa pohdin läheisen ihmissuhteen vaikutusta ja sitä kautta tekijän vastuuta dokumentin tekoprosessissa. Kohtasin ensimmäiset läheisyyden tuomat haasteet jo dokumentin suunnitteluvaiheessa, ja kiinnostuin tutkimaan omaa tekijyyttäni syvemmin. Pyrin mahdollisuuksien mukaan selvittämään ja selittämään omalta kohdaltani isoimmat ongelmat, jotka tuotannon aikana kohtasin.

Oma koko ajan pikkuhiljaa karttuva ammattitaitoni, ja sitä kautta kehittyvä työminäni, käskee ajattelemaan asioita mahdollisimman monesta näkökulmasta, objektiivisesti. Samalla kuitenkin omat kokemukset ja käsitykset minulle niin läheisestä äidistäni ovat juurtuneet ajattelumaailmaani. Pystynkö hyödyntämään tätä koko elämäni kestänyttä suhdetta vai kaatuuko eheän kokonaisuuden saavuttaminen nimenomaan läheisen ihmissuhteen tuomiin vaikutuksiin?

Kirjoitin projektin aikana työpäiväkirjaa, ja vahvojen tunteiden noustessa pintaan, mietin jälkikäteen miksi näin kävi ja millä tavoin tunteiden mahdollista yliotetta voisi kontrolloida seuraavan kuvaustilanteen aikana. Oman itsensä tarkkaileminen vaatii pitkäjänteisyyttä ja ennen kaikkea rehellistä suhtautumista asioiden kulkuun. Omien heikkouksien myöntäminen ei missään olosuhteissa tunnu hyvältä, mutta tässä tilanteessa mahdollisimman todenmukaisen tutkielman aikaansaamiseksi oli ja on tärkeää rohkeasti tiedostaa omat rajansa. Käyttämäni havainnoiva tutkimusmenetelmä herättää myös varmasti epäilyksiä juurikin todenmukaisuudesta, sillä havainnoijan roolissa toimii allekirjoittanut itse, eikä havainnointi tällöin ole objektiivista. Pyrin kuitenkin rehelliseen ja suoraan lähestymistapaan tarkkaillessani työn mukana tuomia haasteita ja tunteita.

Opiskelijana, ja ensimmäistä kertaa dokumenttia tekevänä henkilönä en luonnollisesti pysty peilaamaan kokemuksiani aikaisempiin töihini. Hyödynnän tutkielman toteuttamiseen paljon lähdekirjallisuutta, jo tehtyjä henkilökuvadokumentteja, opinnäytetöitä, artikkeleita sekä työn luonteen takia myös omia työpäiväkirjojani.

2 TEKIJYYS-PROFIILI

Olen pienestä pitäen ollut kova analysoimaan omaa käytöstäni. Jos jokin asia ei onnistu, mietin jälkikäteen miksi näin pääsi käymään ja kuinka minun kannattaisi muuttaa toimintatapojani, jotta vastaisuudessa välttyisin samoilta vastoinkäymisiltä. Kyseenalais-tamisen jalo taito, ja samalla myös taakka, ovat myös hyvin vahvasti mukana jokapäi-väisessä toiminnassani. Asenteeni työntekoon on siis hyvin vahvasti tutkiva ja reflektiivinen, ja pidän tätä piirrettä vahvuutena muun muassa oman ammatillisen kehitykseni kannalta. Valitettavasti analyyttiseen ja reflektiiviseen luonteeseeni kuuluu myös vahva itsekritiikki.

Sama ajattelutapa näkyy myös huomattavissa määrin osana omaa tekijyyttäni. Minulle tekijyys luovalla alalla näyttäytyy aatteina ja ajatuksina sekoitettuna siihen tapaan, jolla niitä sitten työskennellessäni näytän ja toteutan. Hannu Uotila (2014), näkee tekijyyden keskiössä tuloksellisuuden ja tuloshakuisuuden, mitä tavoitellaan tekemisen kautta, oli tulos sitten rahallinen, henkilökohtainen tai vaikka työn suorittaminen mahdollisimman hyvin. Olen Uotilan kanssa samaa mieltä, ja pidän itse tärkeänä juuri tavoitteellisuutta ja sen monimuotoisuutta. Erilaiset tavoitteet ovat jokaisen tekijän oma henkilökohtainen voimavara ja omat näkemykset ja tavat toimivat tehokkaina työkaluina työprosessissa. ”Tekijyyttä kuvaavia ydinsanoja voisi olla: yrittäjäyys, luovuus, ahkeruus, tekemisen meininki, yksilön näkemykset, työ, omat tavat tehdä työtä.” (Uotila, 2014.) Tekijyys pitää sisällään myös suuren vastuun. Tekijänä kannan vastuun tehdystä työstä silläkin uhalla että lopputulos ei kaikkia aina miellyttäisikään. Syvennyn tarkemmin tekijän vastuuseen dokumenttielokuvan tekoprosessissa opinnäytetyöni kappaleessa 5 TEKIJÄN VASTUU.

Haluni kehittyä ja oppia koko ajan uutta on kova. Pohdin paljon ja pyrin ymmärtämään ympärilläni tapahtuvia asioita ja ilmiöitä. Analyyttinen asenne yhdistettynä pinnan alla pulppuvaan perfektionismiin on yhdistelmänä sekä tehokas että myös aika ajoin kulut-tava. Ihan kaikkea kun ei kuitenkaan pysty tai edes kannata aina ryhtyä jälkikäteen tar-kasti selittämään ja analysoimaan.

Heti minulle kaikki nyt -asenteella varustettuna ihmisenä joudun valitettavan usein va-
kuuttelemaan itselleni, ettei minulla ole mitään tarvetta tehdä aina kerta heitolla valmis-
ta työtä. Pyrinkin näin ollen koko ajan löytämään omaa prosessityöskentelyn taitoani.
Jokainen luova projekti on prosessi, oli kyseessä mikä tahansa työtehtävä -tai rooli. Pro-
sessi on projektin lailla tapahtumaketju, mutta suurin eroavaisuus näiden kahden välillä
on lopputuloksen saavuttamiseksi kuljettu matka. Projektissa päätepiste tai lopputulos
on ennalta tarkkaan määritelty ja tavoitteet tiedossa alusta lähtien, jolloin työn luonne
on koko ajan mekaanisempaa ja suunnitelmallisempaa kuin prosessissa.

Näin ollen prosessityöskentely on hyvin todennäköisesti hedelmällisempää, kun suunni-
telmien ja näkökulmien muutokset ovat sallittuja koko matkan ajan. Toki esimerkiksi
dokumenttielokuvan tekemisessä yhdistyy osia molemmista työskentelytavoista, sillä
esimerkiksi kuvaaminen tai leikkaaminen ilman minkäänlaista aikataulua ei luonnolli-
sesti olisi kauhean tekijäystävällinen tapa edetä. Prosessityöskentelyssä tekijällä on va-
paat kädet muuttaa lähestymistapaansa aiheeseen missä tahansa vaiheessa, jos se loppu-
tuloksen kannalta tuntuu oikealta ratkaisulta. Muutosta ei tarvitse pelätä, vaan sitä tulee
päinvastoin rohkeasti uskaltaa hyödyntää.

Suunnitteluvaiheesta aina palautteeseen asti olen kuitenkin kerrasta toiseen äärimmäisen
itsekriittinen. Pidän omaa työskentelyyni kohdistuvaa kritiikkiä kuitenkin myös voima-
varana, tietynlaisena suunnan antajana ja keinona nähdä ja oppia tunnistamaan omat
heikkouteni ja vahvuuteni. Enkä tarkoita itsekritiikillä tässä yhteydessä itsensä ylenpalt-
tista ruoskimista tai epäonnistumisessa vellomista, vaan uskallusta myöntää omat vir-
heensä sekä halua ja mielenkiintoa myös oppia niistä. Olen päämäärätietoinen ja kunni-
anhimoinen tekijä.

En pidä mitään itsestänselvyytenä, kun kyseessä on oma ammatillinen osaamiseni.
Ammattitaito ei merkitse minulle ainoastaan teknistä osaamista, vaan myös erilaisten
kokemuksien kautta hiljalleen karttuvaa itseluottamusta sekä henkistä kasvua. Kiti
Luostarinen (ET-lehti, 2010) kuvaa omaa luovuuttaan elämäntavaksi, joka tuskin tulee
koskaan muuttumaan, vaikka ikää karttuu. Omalla kohdallani *Vaikeuksien kautta voit-
toon* -asenne on mieluisin tapa tarkastella omaa tekijyyttäni. Kiljusen (2001, 22) mie-
lestä luovuus tai taiteellinen tuotanto eivät rakennu tietoon jo olemassa olevasta, vaan
taiteen tekeminen on jatkuvaa uudistamista ja maailman luomista. Toisin sanoen koska

jokainen tuotanto on oma prosessinsa, on ilmassa koko ajan tilaisuus oppia uutta. Matkan varrella jokainen luova projekti myös luo uusia näkökulmia ja mahdollisuuksia, mikä tekee luo-vasta alasta minulle henkilökohtaisesti mielenkiintoisen ja kiehtovan.

Perfektionismin ja itsekritiikin vallitessa on huojentavaa ajatella, että kaikesta itsetutkiskelun tuomista tunneskaaloista huolimatta koko ajan on mahdollisuus kehittyä ja että opittavat asiat eivät luovalla alalla tule todennäköisesti koskaan loppumaan. Pysin parhaani mukaan antamaan tekijyydelleni ja omalle taiteelliselle identiteetilleni aikaa ja tilaa kehittyä. Kuten Kiljunen (2001, 18) osuvasti tiivistää; ”Kaikkea hallitsee kuitenkin oman taiteellisen työskentelyn antama kokemus ja näkökulma.”

3 HENKILÖKOHTAINEN DOKUMENTTIELOKUVA

Aaltonen (2006, 72) kertoo henkilökohtaisen dokumenttielokuvan syntyneen 1960-luvulla, jolloin omien oikeuksien puolesta kuuluttaminen, kannanotto ja osallistuminen nostivat maailmanlaajuisesti päätään. Erilaiset vähemmistöt pyrkivät saamaan äänensä kuuluviin. Myös feminismi nousi pinnalle 1960-luvulla Yhdysvalloissa, josta se levisi hiljalleen Eurooppaan.

Aaltosen (2006, 73) mukaan henkilökohtainen dokumenttielokuva tuli Suomeen vasta 1990-luvulla ja 1990-luvun puolivälissä alettiin Suomessa puhua ”subjektiivisesta dokumenttielokuvasta”. Kyseinen termi on saanut myös kritiikkiä osakseen, sillä se väittää, että olisi olemassa myös objektiivista dokumenttielokuvaa. Näin en luonnollisesti ole, sillä täysin puolueettoman ja asenteista riippumattoman dokumenttielokuvan tekeminen ei käytännössä ole mahdollista. (Aaltonen, 2006, 75.)

Henkilökohtainen dokumenttielokuva käsittelee nimensä veroisesti tekijälle itsellensä tavalla tai toisella läheistä aihetta. Henkilökohtaisen dokumenttielokuvan näkökulma on tekijän oma henkilökohtainen näkemys ympärillä vallitsevista todellisista tapahtumista ja ilmiöistä. Aaltonen (2006,76) kuvailee, että henkilökohtaiselle dokumenttielokuvalle on ominaista myös yhdistellä erilaisia elementtejä ja jopa elokuvalajeja, jolloin tekijälle avautuu suuri vapaus elokuvan toteuttamisessa. Vapauden lisäksi elementtien yhdistely saattaa tuoda dokumentin tekoon mielestäni myös riskin tulla väärin ymmärretyksi, sillä omien tunteiden ja näkökulmien kuvaileminen on jo itsessään haastava laji. Vaatii kärsivällisyyttä ja objektiivisuutta oppia löytämään juuri oikeanlaiset kuvat havainnollistamaan omaa sisäistä visiotaan ymmärrettävästi.

Toisaalta, kyseinen riski on ilmoilla lähes jokaisessa luovassa projektissa, ja aina on otettava huomioon, että jokainen katsoja silmäilee tuotosta omista lähtökohdistaan. Elementtien yhdistely on mielestäni riskeistä huolimatta tehokas tapa tuoda omat tunteet ja näkökulmat esille. Kaikkea kun ei aina pysty sanoin kertomaan. Henkilökohtaisessa dokumentissa toimii kohteena yleensä joko tekijä itse, perheenjäsen tai läheinen ystävä. Aaltonen (2011,23) kuvaa henkilökohtaista dokumenttia vaikeaksi lajityypiksi, koska tekijä ikään kuin esineellistää itsensä käyttäessään itseään elokuvan materiaalina. Hen-

kilökohtaisuus näkyy ja kuuluu dokumentista, jolloin tekijä altistaa työnsä lisäksi myös itsensä kritiikille.

Curran Bernardin (2007, 3) mukaan hyvä dokumentti hämmentää odotuksiamme, ylittää rajoja ja vie katsojan sellaiseen maailmaan, mitä tämä ei olisi osannut edes odottaa kohtaavansa. Kiti Luostarisen naiseuteen pureutuva *Naisenkaari* (2010) on mielestäni rohkean suorasti ja häpeilemättömästi toteutettu henkilökohtainen dokumenttielokuva. *Naisenkaari* esittelee eri-ikäisten, eri elämäntilanteissa olevien naisten suhtautumista omaan vartaloonsa. Käsiteltävät asiat ovat varmasti jokaiselle naiselle tuttuja, mutta siitä huolimatta *Naisenkaari* yllätti ja liikutti. Dokumentissa käydään läpi arkoja, naiseuteen ja minä-kuvaan liittyviä asioita lähes raadollisen aidosti, huumoria unohtamatta. Jokainen siinä esiintyvä nainen käsittelee intiimejä asioita suorasti ja jopa ajoittain hämmentävän peittelemättömästi. Näiden naisten joukossa nähdään ja kuullaan myös ohjaaja itse, mikä osoittaa rohkeutta ja uskallusta saattaa itsensä alttiiksi kritiikille. Dokumentin suoruus ja avoimuus koskettivat ja katselukokemus oli omalla kohdallani voimakas. Luostarisen rohkeus tuo uskottavuutta elokuvaan, ja minä-muotoinen ääni päästää katsojan lähelle käsiteltävää aihetta.

3.1 Henkilökohtaisen dokumentin alalajit

Elementtien sekoittaminen on tyypillistä henkilökohtaisten dokumenttien teossa, mutta jotta tietää, mitä yhdistelee ja miksi, on mielestäni hyödyllistä omata tieto elementtien olemassaolosta ja määrittelystä. Omalla kohdallani olen kokenut helpottavaksi tekijäksi tutustua kyseisiin alalajeihin tehdessäni henkilökohtaista henkilökuvadokumenttia, joka jo nimensäkin perusteella yhdistelee dokumentin eri lajeja. Alalajeihin tutustuminen auttoi minua tekijänä luomaan niin sanotut raamit omalle dokumenttillemme, joiden sisällä sitten pystyimme tiedostaen ja välillä tiedostamattakin leikittelemään erilaisilla dokumenttielokuvan elementeillä.

Teinilä (2004) jakaa henkilökohtaisen dokumentin kahteen alalajiin, henkilökohtaiseen esseeseen ja omaelämäkerralliseen dokumenttiin. Jim Lanen (2002) mukaan omaelämäkerrallinen dokumentti jakautuu omaelämäkerrallisiin muotokuvaan sekä päiväkirjado-

kumentteihin. Aaltonen (2006, 78) nostaa näiden lisäksi omaksi alalajikseen ”kotietnografi-an” (”domestic ethnography”).

3.1.1 Henkilökohtainen essee

Teinilä (2004) vertaa henkilökohtaista esseetä kirjalliseen esseeseen, sillä kuten kirjoitettukin essee, se hyödyntää ilmiöitä ja sosiaalisia epäkohtia lähestyen niitä tekijän henkilökohtaisen näkökulman, mielikuvien ja tunteiden kautta. Kirjallinen, subjektiivinen essee pitää sisällään pohdiskelua, kyseenalaistamista ja omien mielipiteiden läpikäyntiä. Subjektiivinen essee ei ole kertomus vaan pohdiskelu, jonka avulla pyritään päätyämään jonkinlaiseen johtopäätökseen kyseessä olevasta aiheesta. Samat elementit kuuluvat myös henkilökohtaiseen esseeseen dokumentin muodossa.

Aaltosen (2011, 24) mukaan kerronnassa hyödynnetään usein puhetta ja tekstiä, mutta joissain tapauksissa myös puhtaasti kuvallinen ja jopa kokeellinen kerronta on mahdollista, jolloin lopputulos saattaa lähentyä eri taiteenaloja, muun muassa kuvataidetta. Esseemuotoinen kerronta antaa, muiden alalajien rinnalla, tekijälle vapaat kädet toteuttaa omaa visiotaan. Muun muassa Kiti Luostarisen Naisenkaari lukeutuu henkilökohtaiseksi esseeksi. Siinä tekijä näkyy ja tuo oman henkilökohtaisen näkemyksensä esille, osana dokumentin sisältämää suurempaa sanomaa.

3.1.2 Omaelämäkerrallinen dokumentti

Kirjallisuudessa omaelämäkerrallinen teksti voi auttaa tekijää ymmärtämään itseään ja ympäristöään uudella tavalla, kun teoksen toteutuksen kannalta on välttämätöntä muistella menneitä ja pohtia elämän varrella tapahtuneita asioita. Itsetutkiskelun sekä muistelmien avulla saadaan kasattua omaelämäkerrallinen teos, jonka pääosassa nähdään, kukapa muukaan, kuin tekijä itse. Jälleen kerran on mielestäni mahdollista verrata dokumentin tekoa kirjallisuuteen, sillä molemmissa tapauksissa henkilökohtaisuus, muistot ja näkökulmat näyttävät ison roolin lopputuloksen kannalta. Teinilän (2004) mukaan omaelämäkerrallisen dokumentin keskeinen materiaali muodostuu kertojan muistoja herättelevistä asioista, ihmisistä ja paikoista. Omaelämäkerrallinen dokumentti

saattaa myös sisältää kuvia nykyhetkestä, mutta jokapäiväisen elämän päiväkirjamainen taltioiminen ei kuulu omaelämäkerrallisen dokumentin tekoon.

Lanen (2002) mukaan omaelämäkerrallinen dokumentti voi olla joko perhekuva tai omakuva. Perhekuvilla perheiden yksityiset maailmat ja tarinat syntyvät, niitä kyseenalaistetaan ja muokataan uudelleen, julkisesti. Samalla myös tekijän elämäntarina ja kuka tekijä on, paljastuu osana perheen tarinaa. (Lane, 2002, 84–109.) Perhekuva on mielestäni mielenkiintoinen, joskin uskoakseni myös haasteellinen dokumentin muoto. Tekijä asettaa itsensä lisäksi myös perheensä ja yhteiset muistot ja kokemukset kritiikille alttiiseen asemaan. Perhekuvan tekeminen on silti myös varmasti tehokas reitti tutkia itseään ja omaa elämäänsä, oman perhehistorian kautta.

Omakuva on nimensä veroisesti tekijänsä kuva. Aaltosen (2006, 78) mukaan omakuva ei kerro tekijänsä saavutuksista tai mitä tämä on tehnyt vaan keskittyy siihen kuka tekijä on. Lanen (2002) mukaan siinä missä perhekuva tekijä tutkii ja peilaa itseään perheensä kautta, on omakuvassa perhe korvattu ulkoisilla, tekijään vaikuttavilla asioilla. Näitä asioita voivat olla esimerkiksi taide, elokuva, politiikka, kotikaupunki ja perinteet. (Lane, 2002, 84.) Sekä perhekuva että omakuva siis heijastavat tekijänsä sosiaalishistoriallista maailmaa, vain hieman erilaisin keinoin ja työkaluin.

3.1.3 Päiväkirjadokumentti

Kirjoitettuna päiväkirja on henkilökohtainen ja rehellinen, kronologisesti kirjoitettu kokonaisuus kirjoittajan jokapäiväisestä elämästä, iloineen ja suruineen. Sama pätee myös päiväkirjadokumentteihin. Aaltonen (2006, 77) kuvaa päiväkirjadokumentin tekijän toimivan sosiaalishistoriallisessa maailmassa, josta sitten muodostuu päiväkirjadokumentin oleellinen materiaali. Toisin sanoen kaikki tekijän elämän käänneet ja tapahtumat vaikuttavat lopulliseen tuotokseen. Perhe, kasvatus, koulutus, koulutuspaikat ja niiden tuomat asenteet, työympäristö, ystävät, lapsuuden kesät, nuoruuden läpikäyminen ja aikuisiän vastuu, muiden monien vaikuttajien joukossa, tuovat oman osansa päiväkirjadokumentin sisältöön ja tunnelmaan.

Lanen (2002, 23) mukaan päiväkirjadokumentti sisältää tekijänsä itse kuvaamaa jokapäiväistä elämää ja tapahtumia, joista sitten leikataan kronologinen omaelämäkerrallinen kertomus. Päiväkirjadokumentin henkilöt, tekijä mukaan luettuna, näytetään tekevässä asioita ja keskustelemassa juuri siinä hetkessä sen sijaan että kyseisistä tapahtumista kerrottaisiin menneessä muodossa. Päiväkirjadokumentin kerronta tapahtuu siis preesensissä, jolloin dokumentin henkilöiden tulisi kokea muutos juuri tämän ennalta määritellyn ajanjakson sisällä. (Lane, 2002, 23.) Dokumenttielokuvien työstöajankohta on mielestäni jo itsessään valittava tarkasti ja varsinkin päiväkirjadokumentin teossa ajankohdan tärkeys näin ollen korostuu. On valittava juuri oikea kiinnostava elämänvaihe jota sitten lähdetään päiväkirjamaisesti taltioimaan juuri siinä hetkessä. Päiväkirjadokumentin henkilön elämäntilanteen on oltava itsessään jo mielenkiintoinen ja kookuttava, jotta tarina kantaa koko dokumentin läpi. Tämän kaltaisen dokumentin työstäminen vaatii varmasti tarkkaa ennakkosuunnittelua ja juuri oikean henkilön löytämiseen kannattaa epäilemättä panostaa.

3.1.4 ”Kotietnografia”

Aaltonen (2006, 78) luokittelee ”kotietnografian” omaksi henkilökohtaisen dokumentin alalajikseen, joka nimensä veroisesti pitää sisällään tekijän omien ystävien tai perheenjäsenten kuvaamista. Etnografia sanana on peräisin kreikan kielen sanoista *ethnos*, ’kansaa’, *graphein*, ’kirjoittaa’ (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Etnografiassa tekijä on prosessin aikana lähellä kohdettaan, ja tutkii aihettaan kohteelle ominaisessa, tutussa ympäristössä.

Eskolan ja Suorannan (1998, 106) mukaan etnografisessa tutkimuksessa tutkija elää tutkimassaan yhteisössä tavoitteenaan oppia kyseisen yhteisön tapoja ja ajattelua sisältäpäin kuuntelemalla, kyselemällä ja katselemalla. Samaa ajattelua on mielestäni mahdollista soveltaa myös etnografisen dokumenttielokuvan tekoprosessiin. Tekijän on oltava lähellä kohdettaan, eikä subjektiivista lähestymistapaa tarvitse peitellä. Oma henkilökohtainen näkökulma saa näkyä ja kuulua lopullisessa tuotoksessa. ”Kotietnografia” leikittelee sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden rajoilla ainutlaatuisella tavalla. Tekijän ja kohteen pitkään kestänyt suhde päästää tekijän lähelle kohdettaan, oli kyseessä sitten

veri-sukulaisuus tai muulla tavoin pitkään kehittynyt, läheiseksi muodostunut suhde. (Renov, 2004, 218.)

Oli kyseessä sitten ”kotietnografia” tai etnografinen dokumenttielokuva yleensä, uskon tämän alalajin olevan tekijälleen opettavainen tapa tutkia dokumenttinsa aihetta. Tekijä pääsee todistamaan ja elämään dokumenttinsa henkilöiden jokapäiväistä elämää, jolloin uusien asioiden ja näkökulmien oppimiselta ei voi välttyä. Sama pätee varmasti myös dokumenttielokuvan tekoprosessiin yleisellä tasolla, mutta uskon etnografisen lähestymistavan opettavan tekijäänsä ainutlaatuisella ja käytännönläheisellä tavalla ymmärtämään dokumenttinsa henkilöitä ja ympäristöä. Tätä kautta tekijä saattaa sitten parhaassa tapauksessa löytää uusia näkökulmia omaan ajatteluunsa.

4 OMAN DOKUMENTIN TYÖPROSESSI

Oma dokumenttimme *Näen jo syksyn värit* on yksinkertaisesti kuvailtuna henkilökohtainen henkilökuvadokumentti. Olemme kuitenkin huomaamattamme yhdistelleet kyseiseen kokonaisuuteen myös monia erilaisia dokumenttielokuvan elementtejä ja myös henkilökohtaisen dokumentin alalajit sekoittuvat keskenään työssämme. Tarkoitan nyt huomaamattomuudella sitä, että dokumentin ollessa jo leikkauspöydällä, opin samanaikaisesti tuntemaan alalajeja ja elementtejä syvemmin, jolloin oman työn kuvaileminen onkin nyt luonnollisesti helpottunut ja dokumenttimme monimuotoisuus auennut. Osa prosessia tämäkin.

Näen jo syksyn värit on ”kotietnografinen” henkilökohtainen henkilökuvadokumentti, ja hyödynnämme kuvallisessa kerronnassa myös henkilökohtaiselle esseelle tyypillistä taiteellista kokeellisuutta. Myös äitini lähestyminen käsiteltäviin asioihin on aika ajoin esseemäisen pohdiskeleva ja analyttinen. Dokumentin teemaksi muodostui prosessin aikana luopuminen. Käsittelemme luopumisen opettelua ja siihen liitoksissa olevaa koko elämän kestävästä kasvuprosessista. Pyrimme saamaan katsojat pohtimaan elämän realiteetteja ja herättelemään ajatuksia jokaisen elämän ainutlaatuisuudesta. Ideointivaiheessa lähdimme hakemaan teemaksi hetkessä elämisen vaikeutta. Leikkauspöydällä luopuminen nousi kuitenkin vahvimmin esille materiaalista, jolloin tuntui luonteelta antaa sen myös ottaa paikkansa dokumentin teemana.

Dokumentin lähtökohta on äitini ja minun yhdessä tekemä matka Yhdysvaltoihin. Matkustimme tapaamaan ikääntyneitä perheystäviämme, todennäköisesti viimeistä kertaa. Kuvasin matkan aikana keskusteluitamme, sekä yhdessä vietettyjä hetkiä ystäviemme seurassa. Kuvasin myös matkan jälkeen haastatteluita ja kuvituskuvaa sekä kantakodisani että studio-olosuhteissa. Olimme alusta lähtien sitä mieltä, että en itse esiintyisi lopullisessa dokumentissa. Tämän päätöksen teimme puhtaasti siitä syystä, että en koe oloani riittävän mukavaksi kameran edessä, jolloin olisin todennäköisesti huonontanut keskusteluiden laatua, miettimällä liikaa omaa esiintymistäni. Tässä tilanteessa oli siis helpompaa ja ehdottomasti järkevämpää pysytellä kameran takana. Kameran takana pystyin myös helpommin pitämään lankoja käsissäni, ja sieltä käsin myös keskusteluiden ja haastatteluiden hallitseminen tuntui luontevammalta.

4.1 Idea

Keskustelimme ennen matkaa äitini kanssa matkamme tarkoituksesta, ja alkuperäinen hetkessä elämisen teema ja sitä kautta myös idea dokumentille nousi esille. Pohdimme kuinka paljon ajatus viimeisestä tapaamisesta tulisi vaikuttamaan ystäviemme kanssa yhdessä vietettyyn aikaan. Äitini piti tärkeänä juuri hetkessä elämistä ja pohti myös, kuinka tällaisessa tilanteessa siinä onnistuisimme kun koko ajan ajatus tapaamisen ainutkertaisuudesta ja viimeisistä hetkistä kyseisten henkilöiden seurassa oli vahvasti läsnä. Halusimme molemmat nauttia kohtaamisesta ja yhteisistä hetkistä ja jos-sain määrin jopa naiivisti unohtaa elämän realiteetit edes hetkeksi, jotta yhteinen aika ei kuluisi surutyön parissa.

Aaltosen (2011, 99) mukaan dokumentin päähenkilöä valittaessa on kaksi mahdollisuutta lähteä liikkeelle; joko kiinnostavan henkilön kautta, jolloin teema löytyy henkilön itsensä myötä tai toisinpäin teema edellä, sopivaa henkilöä etsien. Omalla kohdallani molemmat tuntuivat tämän yhden keskustelun myötä löytyvän samanaikaisesti, joskin moni asia muuttui prosessin myötä, kuten arvata saattaa. Vaikka idea dokumentin teosta nousikin juuri näiden keskusteluiden kautta mieleeni, jätin ajatuksen vielä toistaiseksi ajatusasteelle. Keskustelu oli raskas ja äärimmäisen henkilökohtainen, enkä yksinkertaisesti uskaltanut niin intiimin keskustelun aikana tuoda ideaani kuuluviin. Idea jäi siis vielä mietintään ja hyvä niin. Tämän jälkeen keskustelimme työparini kanssa ja lähdimme melko nopeasti tämän jälkeen kehittämään ideaa eteenpäin.

Ensimmäinen keskustelu dokumentin kuvaamisesta äitini kanssa oli vaikea. Olimme miettineet työparini kanssa valmiiksi lyhyen esittelyn tulevasta dokumentistamme, jonka kanssa sitten toiveikkaana lähestyin äitiäni. Yllätin jopa itseni siinä, miten hankalalta tuntui ehdottaa kyseistä ideaa äidilleni. Tiesin että kyseessä olisi tärkeä matka meille molemmille ja siitä syystä ajattelin äitini todennäköisesti kumoavan ideani alta aikayksikön. Tunsin tunkeutuvani liian henkilökohtaiselle alueelle, ja ajatus tilanteiden seuraamisesta kameran kanssa tuntui epämiellyttävältä.

Yllätyksekseni kävi kuitenkin niin, että äitini otti asian rauhallisemmin kuin olisin ikinä osannut odottaa. Puhelu aiheesta oli lyhyt ja ytimekäs, ja alustava sopimus dokumentin teosta oli nopeasti tehty. Isoin haastaja oli siis jo näinkin varhaisessa vaiheessa kukapa muukaan kuin minä itse. Äitini suhtautuminen oli avoin ja rauhallinen, siinä missä itse kehitteletin jo ongelmia tehokkaan työskentelyn tielle. Toimin siis jossain määrin epäammattimaisesti, mutta hyppäsin myös ensimmäistä kertaa tällä tavoin ulos omalta mukavuusalueeltani, joten täysin ongelmaton ja puhdas suoritus ei uskoakseni kuitenkaan olisi ollut mahdollinen. Nyt kuitenkin olin saanut idean käytyä alustavasti läpi, ja pystyimme hiljalleen etenemään sen kehittälyssä.

4.2 Käsikirjoitus

Lähdimme itse liikkeelle ilman minkäänlaista käsikirjoitusta. Vaikka olimmekin alun perin sitä mieltä, ettei dokumenttielokuvan käsikirjoitus ole kohdallamme tärkeää, huomasimme nopeasti että olisi silti ollut hyödyllistä laatia edes alustava hahmotelma sisällöstä ennen kuvausten aloittamista. Kuvittelin että matkalla tapahtuvat asiat ikään kuin kirjoittaisivat itse itsensä, mikä osoittautui kuitenkin lopulta hieman naiiviksi tavaksi käynnistää dokumentin tekoprosessi.

Dokumentissa esiintyvät henkilöt ja usein yllättävätkin tapahtumat muokkaavat ja synnyttävät epäilemättä ennalta suunnittelematonta ja hyvää sisältöä, mutta pelkästään tämän ajatuksen varaan ei ehkä kuitenkaan kannata dokumentin rakennekokonaisuutta jättää. Tapahtumien täydellinen ennakointi on dokumentin teossa myös mahdottomuus, mutta tekijän itsensä kannalta voi olla hyvä aloittaa prosessi sisäistämällä mistä lähdetään liikkeelle ja mihin dokumenttia tehdessä oikein pyritään. Aaltonen (2011,102) pitää dokumenttielokuvan käsikirjoitusta luonnostelmana, jonka avulla tekijä hahmottaa dokumenttinsa sisältöä ja muotoa. Nimenomaan tekijän itsensä kannalta on siis hyödyllistä kirjoittaa alustavia hahmotelmia dokumentin rakenteesta. Tekijä selvittää ennen kaikkea itsellensä mitä on lähdössä tekemään ja miksi.

On selvää että kuten missä tahansa muussakin luovassa teoksessa, myös dokumentin teossa tekijä joutuu ja saa pohtia elokuvansa lopullista rakennetta ja tyyliä aina ideointivaiheesta valmiiseen elokuvaan asti. Alkuperäinen käsikirjoitus ei useinkaan elokuvan

valmistuessa ole kuin pieni muistutus siitä, mistä lähdettiin liikkeelle. Se taas tarkoittaa mielestäni sitä, että prosessi on onnistunut sillä matka on herätellyt ajatuksia ja uudenlaisia näkökulmia.

Omassa projektissamme juuri liikkeelle pääsyn kannalta olisi ollut tärkeää että olisimme käyttäneet ”esituotannostamme” hieman lisää aikaa edes jonkinlaisen käsikirjoituksen, luonnostelman tai hahmotelman aikaansaamiseksi. Kirjoitan esituotannon siitä syystä lainausmerkeissä, että idean syntymisen ja matkalle lähdön välille jäi noin kaksi viikkoa aikaa, joista toinen kului rohkeuden keräämiseen ja toinen teknisiin valmisteluihin ja idean esittelyyn. Varsinaisia esituotannollisia järjestelyjä emme siis juurikaan tehneet. Koska Yhdysvaltain matkan tarkoitusperät olivat jo itsessään dramaattiset ja omasta mielestämme myös selkeät, olimme työparini kanssa sitä mieltä että liiallinen suunnittelu saattaisi vain pilata autenttisuuden.

Juuri autenttisuuden kannalta oli ehkä jossain määrin hyvä päätös jättää määrittelemättä sen tarkempia sääntöjä tai rajoja ennen matkaa. Matkasuunnitelman muotoon rakennettu hahmotelma tulevista tapahtumista olisi kuitenkin voinut olla hyödyllinen. Webster (1996) painottaa käsikirjoituksen tärkeyttä nimenomaan ennen kuvauksiin lähtöä, sillä sen avulla tekijä on saanut omat ajatuksensa ja intentionsa jäsenneiltyä ja tietää kuvausvaiheessa mitä on tullut hakemaan. Suunnitelma siitä, mitä tulisimme ehdottomasti editointivaiheessa tarvitsemaan päästäksemme haluamaamme lopputulokseen dokumenttimme kanssa, olisi epäilemättä helpottanut työparini työskentelyä leikkausvaiheessa. ”Ei metsäänkään kannata lähteä valmistautumatta ja ilman karttaa.” (Aaltonen, 2011, 102.)

4.3 Kuvaukset

Kahden viikon nopean suunnittelun ja kiireisen valmistelun jälkeen lähdimme sitten äitini kanssa matkustamaan kohti Yhdysvaltoja. Kuvauskalustoksi pakkasin oman Canonin järjestelmäkamerani ja pienen kameraan kiinnitettävän mikrofonin. En halunnut kantaa mukani yhtään sen enempää, ja tällä pienellä kalustolla selvisinkin vallan mainiosti kahden viikon matkastamme. Äänen laatu ei kaikissa kohtauksissa ollut paras

mahdollinen, mikä jollain tasolla varmasti myös vaikuttaa yleistunnelmaan dokumentissamme. Pääsin kuitenkin helpoiten tilanteisiin mukaan juuri pienen kaluston ansiosta.

Ensimmäisten kuvien ottaminen jännitti minua monestakin eri syystä. En tiennyt lainkaan millä tavoin äitini tulisi käyttäytymään kameran edessä, sillä testikuvauksille ei jäänyt aikaa. En myöskään ehtinyt sen suuremmin suunnitella, miten itse toimin kuvauksutilanteissa. Tiesin suurin piirtein *mitä* minun tulee tehdä, en vain etukäteen ehtinyt suunnittelemaan *miten*. Tässä vaiheessa kaivoin työpäiväkirjani esille ja aloin kirjoittamaan. Pyrin punnitsemaan tarkkaan, mihin vetäisin rajan ammattimaisuuden ja tuttavallisuuden välille. Kun päähenkilönä toimii näin läheinen ihminen, oli hankalaa esimerkiksi asettaa selkeitä sääntöjä kuvauksutilanteisiin. Halusin pitää tilanteet rentoina, jotta äitini kokisi olonsa turvallisiksi ja mukaviksi vieressä seisovasta kamerasta huolimatta. Tiedostin kuitenkin myös sen ettei liiallinen rentous tuottaisi haluttua tulosta, ja sopivan työskentelytavan löytäminen olikin tästä syystä yllättävän hankalaa.

Isoimmaksi ongelmaksi muodostui jo suunnitteluvaiheessa etäännyttäminen. Pelkäsin suunnattomasti, etten pysty suhtautumaan ammattimaisesti tuotantoon tai että läheinen suhteeni äitini kanssa kärsisi dokumentin myötä. Tiedostin että esimerkiksi haastattelukysymysten kanssa tulisi olla mahdollisimman objektiivinen, jotta lopputuloksesta muodostuisi mahdollisimman suurelle yleisölle helposti ymmärrettävä kokonaisuus. Aavistelin myös että tulisin todennäköisesti kysymään kysymyksiä, joiden vastauksia en välttämättä olisi halunnut kuulla.

Ensimmäisen haastattelun tekeminen oli kiusallista. Asettelin kameran viereeni ja aloimme jutella äitini kanssa ensin niitä näitä, jonka jälkeen pyrin pikkuhiljaa viemään keskustelua lähemmäs dokumentin vielä siinä vaiheessa suunnitteilla olevaa hetkessä elämisen teemaa. En kuitenkaan osannut sulavasti asettaa kysymyksiä tai johdatella keskustelua. En tiennyt lainkaan, mistä aloittaisin tai mihin asioihin tarttuisin keskusteluidemme aikana. Äitini oli myös hämillään, koska en osannut vastata hänen esittämänsä yksinkertaiseen kysymykseen: ”Mitä sä haluat et mä teen?”. En tietenkään halunnut äitini varsinaisesti tekevän mitään, sillä tiedän hänen olevan luonnostaan vahva ja vakuuttava puhuja. Kameran läsnäolokaan ei pientä alkukankeutta pidemmälle vaikuttanut äitini käytökseen lainkaan. Webster (1996) toteaa että käsikirjoitus ja vahva ennakkosuunnittelu mahdollistavat tekijän täyden keskittymisen siihen, mitä kameran

edessä tapahtuu jolloin dokumentissa olennaiset traagiset, hauskat ja autenttiset hetket toivottavasti tavoitetaan helpommin.

Isoimpana ongelmana olikin selkeästi juuri vähäinen ennakkosuunnittelu ja koko ajan mielessä pyörivä tieto siitä, kuka edessäni istuu. Olin epävarma jolloin äitini auktoriteetti korostui, ja tilanteen normalisoituminen vaati kameran sulkemista ja asioiden hauduttelua. Aaltonen (2011, 243) kuvailee ohjaajan toimivan sosiaalisena peilinä, jonka kautta elokuvan henkilö tulkitsee omaa käytöstään ja tästä syystä ohjaajan tulisi pystyä kannustamaan ja tukemaan henkilöä joko sanallisesti tai sanattomasti. Itse en ensimmäisten kuvausten aikana kyennyt lainkaan toimimaan rauhoittavana tai kannustavana, mikä myös näkyy ja kuuluu kyseisten haastatteluiden sisällössä ja tunnelmassa.

Ensimmäisen haastattelun jälkeen kuvaustilanteet helpottuivat kuitenkin koko ajan asteittain. Aloin hiljalleen tottua ajatukseen äidistäni henkilökuvadokumentin päähenkilönä, ja pyrin kameran käydessä myös suhtautumaan häneen siihen kuuluvalla kunnioituksella ja rauhallisuudella. Välillä onnistuin ja välillä taas en lainkaan. Myös heikko ennakkosuunnittelu näkyi aina vain haastatteluiden rakenteessa. Sain kuitenkin kuvattua paljon hyviäkin asioita, eli täysin pilalle kuvaukset eivät siis suinkaan menneet.

Ystäviemme John ja Marie Kingin tapaaminen ja kuvaaminen loi luonnollisesti omat pelkonsa ja jännityksensä. Olimme kuitenkin äitini kanssa ennen sitä matkustaneet jo muutaman päivän kahden joten kynnys kameran kanssa pyörimiseen oli jo huomattavasti matalampi kuin ensimmäisten kuvien ottamishetkellä. Itse kuvaaminen ei enää tuntunut hankalalta, mutta jouduin usein miettimään, haluanko itse olla tilanteissa läsnä vai tarkastella tapahtumia kameran linssin läpi. Dokumentin teko oli luonnollisesti tärkeää, mutta aika ajoin oli myös pystyttävä täysillä keskittymään yhteisiin hetkiin. Kuvaessani laiminlöin sosiaalista kanssakäymistä, ja toisinpäin. Tasapainon löytäminen oli vaikeaa, mikä valitettavasti näkyy materiaalissakin. Dokumentin rakenteen kannalta tärkeitä asioita jäi kuvaamatta, eikä paikkailumahdollisuutta enää tietävästi tule.

4.4 Jälkityöt

En itse leikannut dokumenttiamme joten käsittelen leikkausvaihetta yleisellä tasolla, omasta näkökulmastani, enkä syvenny editoinnin teknisiin kysymyksiin sen tarkemmin. Pidän myös mielenkiintoisena omassa työssämme toteutuvaa kahden ohjaajan työskentelyasetelmaa, kun molemmat vastaavat omista alueistaan, mutta valmiin dokumentin tulisi kuitenkin rakentua molempien mielipiteitä ja toiveita kunnioittaen. Koin vahvuutena ulkopuolisen leikkaajan, koska en välttämättä itse olisi pystynyt pääsemään riittävän kauas tapahtumista ja henkilöistä. Valmis dokumentti olisi saattanut jäädä vaikeasti ymmärrettäväksi ja vain minua miellyttäväksi kokonaisuudeksi jos olisinkin jostain syystä itse päättänyt sen leikata.

Matkalta palattuamme työparini aloitti heti materiaalin läpi käymisen ja purun. Raaka-leikkaus oli nopeasti tehty, jonka jälkeen myös nopeasti huomasimme materiaalin puutteellisuuden. Sovimme lisää kuvauspäiviä ja tällä kertaa suunnittelimme haastattelukysymyksetkin ennalta valmiiksi. Tämä pieni ennakkosuunnittelu helpotti huomattavasti seuraavia kuvaustilanteita. Suunnittelemamme haastattelukysymykset olivat kuitenkin teemoiltaan erittäin raskaita; kuolema, kaipausta, yksinäisyys, ikävä, rakkaus.

Pyrin parhaani mukaan etäännyttämään itseni tilanteesta ja onnistuinkin siinä jo hieman paremmin kuin ensimmäisiä haastatteluja tehdessä. En tietenkään voi sanoa työskennelleeni ilman minkäänlaista tunnesidettä, mutta tässä vaiheessa olin jo jättänyt liiallisen dramatisoinnin taka-alalle ja pystyin keskittymään tilanteeseen enemmän kuvaajan ja ohjaajan näkökulmasta, kuin että olisin koko ajan murehtinut siitä että juuri oma äitini istuu edessäni.

Paikkausmateriaalit saatiin suhteellisen helposti ja nopeasti kuvattua. Suunnittelimme ja kuvasimme myös kuvituskuva tukemaan tarinaamme ja näillä lisämateriaaleilla leikkausprosessi pääsi taas hieman etenemään. Uudet haastattelut ja taiteelliset kuvituskuvat antoivat hetkellisesti lisää vauhtia leikkaamisprosessiin, mikä kuitenkin hetken kuluttua alkoi jälleen hidastua. Jouduimme punnitsemaan, mitä haluaisimme dokumentillamme kertoa ja miten saisimme haluamamme sanoman tai viestin tuotua katsojalle mahdollisimman selkeästi, ilman katsojan ali -tai yliarvioimista. Tässä vaiheessa uusi tema, luopuminen, alkoi hiljalleen nousta materiaalista esille.

Dokumentissa esiintyvät henkilöt ovat luonnollisesti minulle tuttuja ja pidän joitain asioita itsestäänselvyyksinä. Myös työparini alkoi tässä vaiheessa olla liian lähellä aihetta ja dokumentissa esiintyviä ihmisiä, joten koimme hyödylliseksi näyttää leikkausta ulkopuolisille katsojille. Kun näytimme dokumenttia ensimmäistä kertaa ulkopuoliselle yleisölle, jännitin tilannetta todella paljon etukäteen. En tiennyt mitä odottaa, tai miltä tuntuisi jos ja kun saisimme kritiikkiä dokumentistamme. Pyrin kuitenkin muistuttelemaan itselleni, että kyseinen kritiikki ja arvostelu eivät kohdistuisi minuun tai äitiini, vaan nimenomaan dokumenttiimme.

Lähdimme liikkeelle omista luokkalaisistamme, ja saimmekin hyvää ja rakentavaa kritiikkiä dokumentin sisällöstä ja kokonaisuudesta. Heidän kommenttiansa avulla pääsimme jälleen hieman eteenpäin. Vaikka jännitin kritiikin saamista etukäteen, oli sen saaminen lopulta yllättävän helppoa ottaa vastaan. Tässä tilanteessa pystyin selkeästi erottelemaan oma henkilökohtaisen elämäni työtilanteesta, ja tuntui vain mukavalta ja rakentavalta saada palautetta työstämme.

Materiaalin puutteellisuus alkoi kuitenkin suhteellisen nopeasti näkyä uudelleen. Haastattelut sisältävät paljon perheeni historiaa ja äitini puhuu myös luonnollisesti monista eri henkilöistä, jolloin täysin ulkopuolisen katsojan on mahdotonta ymmärtää kenestä milloinkin puhutaan. Päätimme siis kaivaa isoäitini vanhat valokuva-albumit esille ja alkaa etsiä sopivia kuvia elävöittämään dokumentissa käsiteltäviä ihmisiä ja tapahtumia. Juttelin asiasta äitini kanssa, joka otti tämänkin ehdotuksen myönteisesti ja sain näin ollen nopeasti vanhat albumit käyttööni.

Selasin ensin yksin läpi kaikki albumit, sillä tiesin niiden todennäköisesti koskettavan minua, ja niinhän siinä juuri lopulta kävikin. Tuntui haikealta käydä läpi jo edesmenneiden isovanhempieni elämä heidän nuoruusvuosiltaan aina omaan syntymääni ja kasvuuni ja luonnollisesti myös heidän viimeisiin hetkiinsä saakka. Dokumenttiin tehtyjen haastatteluiden kautta opin myös tuntemaan perhehistoriaani lähemmin, ja kuvien katselu tuntui tästäkin syystä haikealta ja raskaalta. Käydessäni läpi kyseisiä kuvia, äitini ja koko perheemme läpi käymät surut ja menetykset ikään kuin konkretisoituivat silmiäni edessä.

Oli siis hyvä päätös käydä asiat ensin yksin läpi ja alkaa sitten vasta työparini kanssa etsiä oikeita kuvia dokumenttiimme. Löysimmekin loppujen lopuksi monta hyvää kuvaa elävöittämään tarinaamme. Vanhoja kuvia hyödyntämällä dokumentissa mainitut henkilöt saivat kasvot, ja kokonaisuus alkoi pikkuhiljaa löytää ymmärrettävämpää ja sitä kautta myös selkeämpää muotoa.

Jälkityövaihe oli kokonaisuudessaan raskas, ja isoimpia huolia synnyttivät tarinan ymmärrettävyys ulkopuoliselle katsojalle sekä suhtautumiseni äitiini päähenkilönä. Joka ikinen kerta katsoessani dokumenttia, ahdistun siitä, miten joissain kohtauksissa äitini kasvoilta todella näkyy suru ja haikeus. Tuntuu vaikealta ajatella näitä asioita dramaturgillisina tehokeinoina ja tunnen jopa aika ajoin syyllisyyttä siitä, että tarkkailin kyseisiä tunteellisia tilanteita kameran takaa. Materiaalin objektiivinen tarkastelu ei omalla kohdallani siis juurikaan onnistunut. Olen kuitenkin myös todella iloinen äitini vilpittömyydestä ja rohkeudesta näyttää tunteensa kamerasta huolimatta.

Pohdin asiaa myös dokumentintekijän näkökulmasta, ja tulin siihen lopputulemaan, että vaikka subjektiivinen suhtautuminen materiaaliin vaikuttaa epäilemättä kokonaisuuteen, voi subjektiivisuutta pitää myös voimavarana. Aaltonen (2011, 97) kuvailee hyvän päähenkilön olevan kiinnostava ja uskottava. Olen itse tekijänä ja myös katsojana samaa mieltä ja koska osaan eritellä äitini käytöksestä nämä piirteet, pystyn myös nostamaan materiaalista esille todenmukaiset ja rehelliset hetket. Tässä vaiheessa tietysti vastuu omien tunteiden hallinnasta nousee esille, ja tekijänä on pystyttävä siirtämään omat pinnaan nousevat tunteensa sivummalle, ja ajateltava kokonaisuutta. Helppoa se ei omalla kohdallani ollut, mutta uskoakseni kuitenkin kaiken vaivan arvoista.

4.4.1 Ulkopuolinen leikkaaja

Ulkopuolisen leikkaajan kanssa työskentely henkilökohtaista dokumenttia tehdessä toi kuitenkin mukanaan myös paljon kysymyksiä luottamuksesta. Rakentaessamme dokumenttiämme, jouduin kertomaan paljon itsestäni ja perheestäni työparilleni. Kävimme läpi äärimmäisen henkilökohtaisia asioita, joita harva minusta tai perheestäni ylipäättään tietää tai tulee todennäköisesti koskaan tietämään. Olen suhteellisen yksityinen ihminen,

enkä helposti kerro omista asioistani kellekään, joten tällaisessa tilanteessa toimiminen osoittautui minulle huomattavan hankalaksi.

Vaikka kyseessä olikin opiskelukaverini, jonka kanssa olemme jo kolme vuotta opiskelleet yhdessä, oli tilanne minulle ahdistava. Dokumentin kehittymisen kannalta oli kuitenkin tärkeää, että leikkaaja saisi lisää tietoa perheestämme. Kävimme myös työparini kanssa keskustelun siitä, että kaikki mitä jälkityövaiheessa tulisi jäämään leikkauspöydälle, jäisi myös sinne eikä kyseisiä asioita nostettaisi kenenkään muun näkyville. Tämä on mielestäni melko itsestään selvä osa leikkaajan vastuuta, mutta oli kuitenkin hyvä käydä yhteisiä pelisääntöjä läpi ennen leikkausprosessin alkua. Luottamusta tarvittiin loppujen lopuksi enemmän kuin olisin itse osannut edes odottaa.

Ilman ennakkohahmotelmaa dokumentin rakenteesta tai tyylistä myös jälkityövaihe luonnollisesti hankaloitui. Käsikirjoittaminen tapahtuikin siis alusta loppuun leikkauspöydällä. Siinä missä pidän tätä suurena vahvuutena prosessin kannalta, on tämän kaltaisessa lähestymistavassa luonnollisesti myös omat riskinsä. Eniten tilannetta hankaloitti juurikin kahden ohjaajan yhdistelmä. Kunnioitan työparini näkemystä ja ilman häntä dokumentti ei olisi nyt siinä muodossa missä on. Vastaan tuli kuitenkin myös paljon tilanteita, joissa olisin toivonut saaneeni omaa visiotani enemmän näkyviin leikkauksessa.

Jouduin tarkasti miettimään, missä raja omien näkemysten läpi lyömisessä kulkee. Kun vastakkain oli kahden ohjaajan näkemykset, molempien mielipiteet ovat mielestäni yhtä tärkeitä ja varteen otettavia. Aina vain ennakkosuunnittelun tärkeys nousi mieleeni, sillä sen avulla yhteinen päämäärä olisi todennäköisesti ollut helpompi saavuttaa ilman konflikteja.

Pyrin myös tässä työvaiheessa parhaani mukaan erittelemään, mitkä asiat ja tunteet johduivat nimenomaan läheisestä päähenkilöstä, ja mitkä taas puhtaasti omasta ammatillisesta visioistani dokumentin kokonaisuudesta. Olin varmasti koko prosessin ajan herkempi ja näin ollen myös alttiimpi kritiikille kuin yleensä. Varsinkin jälkitöiden loppuvaiheessa aloin kuitenkin löytämään selkeästi objektiivisempaa tapaa tarkastella dokumenttiämme. Tässä vaiheessa pyrin nostamaan näkemystäni vahvemmin esille, joka johti selkeisiin näkemuseroihin kokonaisuudesta. Koska olin jälkitöiden alkuvaiheessa

tarkoituksella antanut työparilleni täysin vapaat kädet työstää dokumenttiamme, yhteisen näkemyksen löytäminen myöhäisemmässä vaiheessa hankaloitui huomattavasti.

Yhteistyömme helpottamiseksi olisi mielestäni ollut järkevää jättää jälkitöille enemmän aikaa, jolloin olisimme voineet pitää pidempiä taukoja ja palata taas dokumentin pariin uudesta perspektiivistä. Molemmat olivat varmasti lopulta liian lähellä työtämme, ja muutosten tekeminen olikin tästä syystä haastavaa. Myös koekatsojia olisimme voineet käyttää enemmän nostaaksemme mahdollisia epäkohtia enemmän esille.

5 TEKIJÄN VASTUU

5.1 Sopimus katsojan kanssa

Dokumenttielokuvan todenmukaisuus jakaa mielipiteitä, eikä suotta. Tekijä tekee päätöksen siitä, kuinka paljon lopullisessa työssä on todellisia tapahtumia, ja kuinka paljon taas tekijän muokkaamaa dramatisointia. Aaltonen (2011, 20) kertoo muun muassa Jean-Luc Godardin kommentoineen dokumenttielokuvaa seuraavasti: ”Puhtainkin dokumentti on fiktiota, koska sillä on jokin rakenne ja dramaturgia eikä se saavuta todellisuutta sellaisenaan.”.

Websterin (1996) mukaan katsojat ovat ikään kuin oppineet ymmärtämään tarinankerrontaa ja sen monimutkaisia muotoja aina leikkauksesta ja siirtymistä kerronnallisesti kronologisiin ratkaisuihin. Itse en ennen alalla opiskelua juurikaan osannut eritellä tämän kaltaisia asioita elokuvia katsellessani mutta huonosti tai hajanaisesti tehty elokuva saat-toi enemmänkin alitajuisesti ärsyttää tai jäädä huonoksi katselukokemukseksi. Bershen (2010) luonnehtii asiaa niin, että ihmiset jotka eivät itse työskentele elokuva-alalla, eivät välttämättä tiedosta kuinka suuri voima kuvauksella ja leikkauksella on lopputuloksen kannalta. Molemmat näkökulmat pitävät varmasti paikkansa ja näiden aspektien tiedostaminen dokumenttia tehdessä on mielestäni tärkeää.

Itse paljon dokumentteja katsovana ihmisenä, myönnän yleensä lähes sokeasti luottavani dokumentin tekijöihin. Jos dokumentin teema on mielenkiintoinen ja kokonaisuus koukuttava, en mieti kuinka paljon materiaalia on mahdollisesti karsittu tai manipuloitu kyseisen teoksen tuotantoprosessissa. Ymmärrän silti myös skeptisen suhtautumisen dokumenttielokuvan todellisuuteen. Kameran paikka, haastattelukysymykset ja editointivaihe tuovat kaikki tekijän henkilökohtaista näkökulmaa tapahtumien kulkuun, jolloin täysin realistista ja välitöntä katselukokonaisuutta on mahdoton luoda. Kohtamäki (2011, 10) pohtii, että koska materiaalista nostetaan esille aina vain osa siinä esiintyvien henkilöiden teoista ja sanoista, on aina kyse valinnasta joka sitten määrittelee minkälainen kuva asioista ja ihmisistä annetaan. Kun tekijän vastuulle jää, kuinka paljon kuvattua materiaalia käsitellään, mitä näytetään ja mitä ei, on jokainen dokumentti luonnollisesti tekijänsä oma näkemys todellisista tapahtumista. Tasapainon löytäminen on haas-

teellista kun kyseessä on kuitenkin lopulta mielipideasia, ja jokaisen oma sosiaalishistoriallinen maailma toimii henkilökohtaisen ajatusmaailman ja periaatteiden rakentajana. Oikeaa tai väärää tapaa toimia on näin ollen hankala määritellä.

Työstäessämme dokumenttiamme, olin alusta lähtien sitä mieltä, että haluan antaa mahdollisimman autenttisen kuvan äidistäni ja dokumentissa nähtävistä tapahtumista. En missään tapauksessa halunnut kajota liikaa tapahtumien kulkuun tai muokata todellisia tapahtumia. Kun lähtökohtana dokumentille oli vanhojen ystävien tapaaminen viimeistä kertaa, luotin siihen, ettei tapahtumia tarvitsisikaan liioin lähteä muokkailemaan dramaattisuuden saavuttamiseksi. Tämä jäykkä periaate osoittautui kuitenkin mahdottomaksi toteuttaa käytännössä, sillä vaikka tavoitteena olikin täysin autenttinen dokumentti, siihen pääseminen olisi vaatinut täysin tapahtumiin osallistumatonta havainnointia ja tarinan kerrontaa ilman haastatteluita tai käyttämiämme taiteellisia kuvituskuvia. Dramatisoimme siis itsekkin dokumenttiamme jonkin verran, mutta kaikki se mitä valmiissa dokumentissamme nähdään, on kuitenkin totisinta totta, eikä tilanteisiin ole puututtu millään tavalla.

5.2 Eettiset kysymykset

Nichols (2006) kirjoittaa, että dokumentin tekijän etiikan on keskityttävä sekä elokuvan henkilöiden, että katsojien hyvinvointiin ja että molemmat on otettava huomioon kunnioittaen heitä yksilöinä, joiden suhde dokumentin tekijään ei ole ainoastaan muodollinen tai sopimuksenvarainen. Tämän lisäksi on oltava rehellinen. Vastuu on siis huomattavan suuri ja kun jokainen tekijä luo kokonaisuuden omasta näkökulmastaan, on oltava äärimmäisen tarkka ja pyrkiä näkemään asiat monesta eri perspektiivistä.

Jos dokumenttia tehdessä päädytään tilanteisiin joissa päähenkilö kärsii ja joutuu kohtaamaan vastoinkäymisiä, missä vaiheessa on sopivaa tai jopa välttämätöntä mennä väliin tai auttaa päähenkilöä? Tähän tiivistyy mielestäni yksi tärkeimpiä ja myös haastavimpia eettisiä kysymyksiä dokumentin teossa. Autenttisen dokumentin saavuttamiseksi on pysyttävä mahdollisimman etäisenä tapahtumista, mutta samalla inhimillisyyttä ja empatiaa ei myöskään voi vain lakaista maton alle. Oli kyseessä sitten läheinen päähen-

kilö tai ei, tekijä käy varmasti tekoprosessin aikana läpi monenlaisia moraaliiin ja etiikkaan liittyviä taisteluita itsensä kanssa.

Itse pohdin prosessin aikana paljon juuri tätä asioihin puuttumiseen liittyvää eettistä ja moraalista puolta. Esimerkiksi asiat joita käsitelimme haastatteluissa, koskettivat aika ajoin äitiäni syvästi, ja näissä tilanteissa kameran takana hiljaa istuminen tuntui hämmentävältä. Vaikka äitini liikuttui puhuessaan kyyneliin saakka, en voinut heti lohduttaa äitiäni, mikä tuntui välillä jopa kohtuuttoman kylmältä käytökseltä. Aito liikuttuminen on kuitenkin myös voimavara materiaalissa, ja dokumentin kannalta siis voimakas kerromallinen elementti. Henkilökohtainen dokumenttielokuva muodostaa Aaltosen (2006,192) mielestä eettisten kysymysten kannalta erityistapauksen, sillä tekijällä on jo valmiiksi läheinen, kiinteä suhde dokumenttinsa kohteeseen. Olen samaa mieltä ja uskon tekijän olevan jollain tasolla alttiimpi ja herkempi eettisten ongelmien edessä, työskennellessään läheisen ihmisen kanssa.

Ajattelin myös paljon mitä äitini tulisi valmiista dokumentista ajattelemaan. En pelännyt loukkaavani tai näyttäväni häntä huonossa valossa, vaan enemmänkin minua vaivasi juuri aiheen syvä henkilökohtaisuus ja pelkäsin jopa aika ajoin äitini tästä syystä vetäytyvän projektista. Olimme kuitenkin sopineet etukäteen dokumentin teosta, ja äitini oli tietoinen sen teemasta koko prosessin ajan. Kyseessä olikin siis jälleen minun taisteluni moraalini ja eettisten periaatteideni kanssa.

Leeman (2003) kertoo Susan Froemken, Albert Mayslesin ja Deborah Dicksonin kuvanneen Lalee's Kin dokumenttia seuraamalla isoisoäiti Lalee Wallacen perhettä, käsitellen tätä kautta Mississippi Deltan köyhyyttä. Kuvausten aikana työryhmä kohtasi jatkuvasti tilanteita joissa he tiedostivat sen faktan, että pystyisivät erittäin helposti tukemaan perhettä rahallisesti. Maysles kertoo elokuvan valmistumisen jälkeen NPR:n tehneen siitä uutisjutun ja näyttäneen kohtauksen, missä päähenkilön lapsenlapsi ei voi mennä kouluun koska hänellä ei ole paperia tai kynää. Seuraavana päivänä Maysles oli vastaanottanut ärtynyttä sähköpostia: "Miten voit tehdä näin? Etkö voinut auttaa häntä yksinkertaisesti ostamalla hänelle kynää ja paperia?" (Leeman, 2003.)

Ymmärrän hyvin katsojien ärtymisen ja turhautumisen, mutta mitä enemmän asiaa pohdin, sitä enemmän alan ymmärtämään dokumenttielokuvien suuremman merkityksen ja

vaikutuksen. Laylee's Kin käsittelee köyhyyttä ja tuo näin ollen köyhien oloja ihmisten tietoisuuteen. Jos työryhmä olisi alkanut rahallisesti tukemaan perhettä, ei dokumentti olisi enää kertonut totuudenmukaisista oloista ja elämästä. Tässä tapauksessa ei siis mielestäni ole missään nimessä kyse tunteettomuudesta tai välinpitämättömyydestä vaan enemmänkin rohkeudesta tuoda oma äänensä ja näkökulmansa kuuluviin ja sitä kautta mahdollisesti vaikuttaa laajemmin. Aaltonen (2006, 30) kertoo useimman katsojan edelleen suhtautuvan dokumenttielokuvaan tietoa välittävänä, kasvattavana tai opettavana elokuvamuotona.

Oikein – väärin vastakkainasettelu on aiheena monimutkainen ja aika lailla riskialtiskin. Kaikki ihmiset kasvavat erilaisissa ympäristöissä ja näin ollen myös kokevat asiat eri tavoin, eikä kukaan pysty tarkkaan määrittelemään näitä kahta ääripäätä. Kulttuuri ja yhteiskunta vaikuttavat jokaisen eettiseen ja moraaliseen ajatteluun, mutta loppujen lopuksi jokainen kuitenkin muodostaa käsityksen oikeasta ja väärästä itse. Itse vetäisin kuitenkin dokumentin teossa rajan tapahtumien muokkaamiseen negatiivisin keinoin.

Dokumentin päähenkilön ja aiheen tulee olla lähtökohtaisesti kiinnostavia ja vastata sitä ajatusta, mitä tekijä haluaa dokumentillaan nostaa esille. Siinä missä tekijä ei ole mielestäni velvoitettu suoranaisesti auttamaan dokumentin henkilöitä, ei tämä myöskään missään tapauksessa saa manipuloida tai provosoida heitä tai muulla tavoin vaikeuttaa heidän elämäänsä vain saadakseen oman sanomansa kuuluviin. Aaltonen (2006, 193) kertoo Pirjo Honkasalon toimivan niin, että kuvausvaiheessa eettisiä kysymyksiä ei sen suuremmin ajatella, mutta leikkausvaiheessa ne sitten sitäkin enemmän korostuvat, eikä kyse näin ollen ole siitä mitä saa tai ei saa kuvata, vaan siitä mitä tekijä valmiissa dokumentissa päättää käyttää. Olen samaa mieltä siitä että dokumenttia tehdessä leikkausvaiheessa tehdään runsaasti eettisiä ratkaisuja, mitä ei välttämättä kuvaustilanteissa tule edes sen enempää ajatelleeksi. Aaltonen (2006, 192) kertoo Honkasalon myös ajattelevan dokumenttielokuvan etiikan olevan aina mukana, koska se ”on outo laji ilmaista itseään muitten ihmisten elämällä, mutta sul on niinku verta ja lihaa pensselissä koko ajan.” Mielestäni voimakas ja osuva tapa tiivistää dokumentin teon eettinen vaikeus ja haaste.

Dokumentissa päähenkilö näyttäytyy omana itsenään, omine ongelmineen ja salaisuuksineen, jolloin verrattuna fiktion, on tekijällä mielestäni huomattavasti suurempi vastuu

esittämistään asioista. Fiktiossa hahmot kuitenkin ovat kuvitteellisia, ja siinä nähdyt henkilöt näyttelijöitä vuorosanoineen ja keksittyine maneereineen. Kaiken kaikkiaan eettisyyteen liittyvät ongelmat ovat varmasti täysin tapauskohtaisia, eikä yhtä oikeaa tapaa toimia voi siis tarkoin määritellä.

Tekijän on pystyttävä dokumentin valmistuttua seisomaan dokumenttinsa takana selkä suorassa ja dokumentissa esiintyvien henkilöiden on oltava alusta lähtien tietoisia siitä, mihin he ovat lähteneet mukaan ja mitä odottaa valmiilta dokumentilta. Tekijän tulee ehdottomasti olla aiheelleen uskollinen ja lähestymistavan kannattaa mielestäni olla nöyrä ja vilpitön.

6 YHTEENVETO

Opinnäytetyöni lähtökohtana oli löytää ja tunnistaa henkilökohtaisen dokumentin teko-prosessin tuomia haasteita ja tekijän vastuuseen liittyviä aspekteja. Tarkkailemalla omaa käytöstäni dokumenttia tehdessä, pystyin nopeasti erittelemään siihen vaikuttavat tekijät, niin negatiiviset kuin positiivisetkin. Pelkäsin etukäteen paljon projektin henkilökohtaisuuden tuomia haasteita. Kävin myös läpi mahdollisia luottamukseen liittyviä ongelmia, jotka tämän kaltainen tuotanto toisi mitä todennäköisimmin mukanaan. Olin kuitenkin valmis haastamaan itseni, ja halusin oppia tuntemaan omia heikkouksiani ja vahvuuksiani paremmin. Havainnointi tutkimusmenetelmänä tämän kaltaisessa projektissa osoittautui tehokkaaksi, ja samalla myös väistämättä henkilökohtaisesti raskaaksi tavaksi edetä. Prosessin aikana aloin koko ajan enemmän ja enemmän kiinnittämään huomiota siihen, kuinka paljon eettisiin ratkaisuihin liittyviä ongelmia ja ajatuksia henkilökohtaisen dokumentin työstäminen nosti pintaan. Pelkäsin asettavani itseni, tai vielä pahempaa, äitini naurunalaiseksi. Päähenkilö, läheinen tai ei, jatkaa elämäänsä dokumentin lopputekstienkin jälkeen, ja vastuu mahdollisesta kritiikistä ja totuudenmukaisesta kerronnasta on luonnollisesti tekijällä. Myös vastuu tunteiden hallinnasta kuuluu minulle itselleni, ja impulsiivisena ihmisenä aavistelin jo hyvissä ajoin tämänkin vaikuttavan työn kulkuun.

Dokumenttia työstäessä oli mielestäni tärkeää koko prosessin ajan muistutella itseään siitä, että vastuu on tekijällä, ei dokumentin henkilöillä. Dokumentin henkilö tai henkilöt on näytettävä oikeanlaisessa valossa dokumentin kokonaisuuteen nähden ja tekijän on myös pidettävä omat tunteensa kurissa prosessin aikana. Henkilöön samaistuminen on varmasti todennäköistä varsinkin pitkäaikaisissa tuotannoissa, mutta raja empatian ja sympatian välillä on mielestäni hyvä tiedostaa. Saarisen (2001, 73–74) mukaan empatia on hetkellistä kykyä samaistua tai eläytyä toiseen henkilöön tai hänen tilanteeseensa kun taas sympatia merkitsee enemmänkin myötäelämistä ja toisen tunteiden läpikäymistä itse.

Dokumentin teossa on mielestäni parempi lähestyä asioita ja ihmisiä empatian kautta, sillä henkilöiden ongelmia ei kannata alkaa kantaa omilla hartioillaan. Tapoja näiden asioiden hallintaan on epäilemättä monia, mutta omien tunteiden tiedostaminen on var-

masti yksi tärkeimmistä lähtökohdista tasapainoiseen ja hedelmälliseen työskentelyyn. Itsensä kuormittaminen muiden ihmisten huolilla ja murheilla on kuluttavaa, ja dokumentin kokonaisuuden ja ymmärrettävyyden kannalta on hyödyllistä pitää omat tunteensa kurissa tuotantoprosessin aikana.

Läheinen suhde vaikuttikin siis lopulta sekä positiivisesti että negatiivisesti dokumentin tekoprosessiin. Siinä missä toimin itse aika ajoin epäammattimaisesti, pystyin kaikesta huolimatta myös hyödyntämään läheistä suhdetta. Ennen kaikkea leikkausvaiheessa se, että tunsin päähenkilön niin hyvin, toi itsevarmuutta mahdollisimman autenttisen materiaalin valitsemiseen. On vaikeaa eritellä tarkasti kuinka moni epäkohta johtui suoranaisesti juuri läheisestä päähenkilöstä, sillä kyseessä oli myös ensimmäinen dokumenttielokuvani ikinä, jolloin työskentelyni oli jo pelkästään tästä johtuen epäammattimaista ja hajanaista. Yksi isoimmista aloittelijan virheistä oli varmasti vähäinen ennakkosuunnittelu. Ilman minkäänlaista suunnitelmaa koko prosessi hankaloitui huomattavasti, ja jokainen työvaihe oli aina vain uusien ongelmien ratkaisua. Täydellisesti dokumentin kokonaisuutta ei tietävästi voi ennalta arvioida, mutta olen kuitenkin sitä mieltä että olisimme olleet valmiimpia kohtaamaan ja ratkaisemaan vastaan tulevia ongelmia, jos tavoitteet olisivat olleet tiedossa alusta lähtien.

Opin dokumentin tekoprosessin aikana paljon itsestäni ja omista tavoistani työskennellä, eli henkilökohtainen tavoitteeni tekijänä täyttyi dokumentin tekoprosessin myötä. Opin myös tunnistamaan henkilökohtaisen dokumentin alalajeja ja elementtejä. Profiloidessani itseäni opinnäytetyöni alussa, käytin ”vaikeuksien kautta voittoon” vertausta puhuessani tekijyydestäni. Dokumentin työstöprosessin jälkeen kyseinen ajatus vain vahvistui, ja tässä tapauksessa ensimmäisen dokumentin tekeminen osoittautui vaikeudeksi, minkä kautta kuitenkin opin todella paljon ja uskonkin nyt olevani taas asteen verran valmiimpi kohtaamaan uusia haasteita. Kiinnostukseni dokumentin tekemiseen yleisesti on kasvanut, joskin juuri henkilökohtaisen dokumentin tekemistä en pidä omalla kohdallani enää todennäköisenä. Saatan toki palata asiaan sitten kun olen oppinut enemmän dokumenttien teosta yleisellä tasolla, mutta näin hajanaisella suunnitelmalla en enää lähtisi näin massiivista tuotantoa toteuttamaan.

Vaikka kävin asioita ja tilanteita etukäteen läpi mielessäni, en kuitenkaan lopulta pystynyt pitämään itseäni riittävän etäällä päähenkilöstä ja epäonnistuinkin näin ollen tuotan-

non aikana monta kertaa antaessani omien tunteiden mennä dokumentin edelle. Aika ajoin pienetkin vastoinkäymiset tuntuivat suurilta, kun kaiken pohjalla olivat jo valmiiksi dokumentin henkilön ja aiheen läheisyyden tuomat paineet.

Työskentely ulkopuolisen leikkaajan kanssa oli myös hankalaa. Olen vilpittömästi sitä mieltä, että henkilökohtaisen dokumentin ymmärrettävyyden kannalta on tehokasta, jos dokumentin leikkaa ihminen joka ei ole millään tavalla liitoksissa siinä esiintyviin henkilöihin. Varsinkin kun kyseessä oli ensimmäinen dokumenttimme, eikä kummaltakaan luonnollisesti löytynyt vielä varsinaista kerronnallista osaamista dokumenttien saralla. Oli kuitenkin minulle itselleni selkeästi liian raskasta joutua kertomaan henkilökohtaisia asioita dramaturgisesti mielenkiintoisen tarinan löytämiseksi. Toivon myös näin jälkikäteen, että olisin joissain tilanteissa pitänyt vahvemmin omasta visiostani kiinni. Olemme molemmat työparini kanssa kunnianhimoisia ja selkeästi myös periksi antamattomia teki-jöitä ja yhteistyö olikin varmasti myös tästä syystä ajoittain työlästä. Tämäkin osoittaa, että opittavaa on vielä paljon.

Nyt kun *Näen jo syksyn värit* on pitkän ja monimutkaisen työrupeaman jälkeen valmis, olen kaikesta stressistä ja itsetutkistelusta huolimatta iloinen ja huojentunut. Äitini on loistava päähenkilö enkä epäile hetkeäkään, etteivätkö valtaosa ulkopuolisistakin katsojista jakaisi kanssani tätä ajatusta. Kritiikin saaminen luonnollisesti jännittää, mutta tästä ominaisuudesta en tule koskaan pääsemään eroon, enkä sitä täysin haluaisikaan. Hyvä kritiikki on aina rakentavaa ja oman kehitykseni kannalta siis myös välttämätöntä. Oman itseluottamuksen karttumisen auttaa suhtautumaan kritiikkiin ammattimaisemmin, ja itseluottamusta karttuu mielestäni vain kokeilemalla ja sinnikkäällä mutta silti nöyrällä asennoitumisella niin itseensä kuin ympäristöönsäkin. *Näen jo syksyn värit* oli lopulta kaiken vaivan arvoinen ja luotan siihen, että tulen kyllä löytämään paikkani luovalla alalla, tavalla tai toisella. Jatkankin nyt hyvillä mielin tutkimusmatkaani kohti luovan alan mukanaan tuomia haasteita.

LÄHTEET

Aaltonen, J. 2011. Seikkailu todellisuuteen. Dokumenttielokuvan tekijän opas. Helsinki: Like Kustannus Oy

Aaltonen, J. 2006. Todellisuuden vangit vapauden valtakunnassa. Dokumenttielokuva ja sen tekoprosessi. Helsinki: Like Kustannus Oy

Bershen, W. 2010. A Question of Ethics: The Relationship between Filmmaker and Subject. Luettu 8.10.2014 <http://www.documentary.org/magazine/question-ethics-relationship-between-filmmaker-and-subject>

Curran Bernard, S. 2007. Documentary Storytelling. Making Stronger and More Dramatic Nonfiction Films. Oxford: Elsevier Inc.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy

Kiljunen, S. & Hannula, M. 2001. Taiteellinen tutkimus. Helsinki: Kuvataideakatemia

Kohtamäki, K. Helke, S. Aaltonen, J. Bacon, H. 2001. Dokumenttielokuva = todellisuuden luovaa käsittelyä. Työpaperit. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja, F 20.

Lane, J. 2002. The Autobiographical Documentary in America. The University of Wisconsin Press.

Leeman, L. 2003. How Close Is Too Close? A Consideration of the Filmmaker-Subject Relationship. Luettu 2.11.2014 <http://www.documentary.org/magazine/how-close-too-close-consideration-filmmaker-subject-relationship>

Luostarinen, K. 2010. Kiti Luostarinen tutkimusmatkalla elämässä. Luettu 28.7.2014 http://www.etlehti.fi/artikkeli/muut_aiheet/muut_ajankohtaista/kiti_luostarinen_tutkimusmatkalla_elamassa

Naisenkaari. 1997. Ohjaus: Kiti Luostarinen. Tuotanto: Epidem Oy. Tuotantomaa: Suomi.

Nichols, B. 2006 What to Do About Documentary Distortion? Toward a Code of Ethics. Luettu 25.10.2014 <http://www.documentary.org/content/what-do-about-documentary-distortion-toward-code-ethics-0>

Renov, M. 2004. The Subject of Documentary. University of Minnesota Press

Saarinen, M. 2001. Tunne älysi älyä tunteesi – Opas oman ja työyhteisön tunneälyn kehittämiseen. Helsinki: WSOY.

Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. 5.3 Etnografia. Luettu 28.7.2014
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_3.html

Teinilä, I. 2004. Matka muistiin ja minuuteen. Oma elämä dokumenttielokuvana. Luettu 14.7.2014 http://widerscreen.fi/2004/2/matka_muistiin_ja_minuuteen.htm

Uotila, H. yrittäjä. 2014. Sähköpostihaastattelu 1.9.2014.

Webster, J. 1996. Dokumenttielokuvan käsikirjoittamisesta. Luettu 13.11.2014.
http://elokuvantaju.uiah.fi/oppimateriaali/kasikirjoitus/artikkelit/webster_dokumenttielokuvan.jsp

LIITTEET

Liite 1. Sähköpostihaastattelun kysymykset

1. Mitä sana tekijyys merkitsee sinulle?
2. Onko mielestäsi tärkeää tiedostaa ja oppia tuntemaan itsensä oman tekijyyden kautta?
3. Linda tekijänä? Risut ja ruusut!